

УДК 343.37:502.17(437.3)

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.88.2.26>

ПОНЯТТЯ ЕКОНОМІЧНИХ-ЕКОЛОГІЧНИХ ЗЛОЧИНІВ В ЧЕХІЇ

Васильчук Л.Б.,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Васильчук Л.Б. Поняття економічних-екологічних злочинів в Чехії.

У статті йдеться про економічні екологічні злочини, тобто ті незаконні посягання на навколишнє середовище, які сприймаються як найбільш серйозні. На прикладі Чехії, посткомуністичної держави у Східній Європі, що приєдналася до Європейського Союзу, представлені основні проблеми, пов'язані з кримінальним переслідуванням. У результаті аналізу виявлено ключові фактори недостатнього притягнення до відповідальності за економічні екологічні злочини, а саме, зокрема, високу латентність, низьке зняття зареєстрованих підозр, м'яке покарання та неефективність кримінальних репресій проти корпорацій. Незадовільний стан висунення обвинувачень за даним видом протиправних діянь є наслідком багатьох причин, які лежать в основі кримінального права, кримінології та злочинної політики держави. Встановлено, що причини злочинності в Чехії в сфері відповідних галузей є подібними між нею і країнами Європейського Союзу, однак, очевидно, що висока латентність у Чеській Республіці вища порівняно з країнами ЄС. Головним чином така пов'язана зі ставленням державної адміністрації, що відображається в нездатності виявляти злочини. Негативну роль також відіграє нижча соціальна відповідальність громадян, або відсутність у них активності, спрямованої на подання ініціатив щодо розслідування протиправних дій, що загрожують навколишньому середовищу. Важливим є прийняття обов'язкових заходів, як з точки зору законодавства, так і з точки зору застосування, які б позитивно вплинули на вищезазначені фактори. Встановлено, що покарання за економічні екологічні злочини в Чехії не є задовільним. Удосконалення мають впроваджуватися на всіх рівнях: від внесення змін до законодавства до посилення відповідальності за вчинення протиправних діянь. Покарання за найсерйозніші екологічні злочини мають бути порівнянними з найтяжчими економічними злочинами (майновими та податковими злочинами), тобто з можливістю позбавлення волі на строк не менше 2–10 років, що становитиме реальну загрозу позбавлення волі.

Ключові слова: економічні злочини, екологічні злочини, покарання, Чехія, Європейський Союз.

Vasylichuk L.B. The concept of economic - environmental crimes in the Czech Republic.

The article refers to economic environmental crimes, that is, those illegal encroachments on the environment that are perceived as the most serious. On the example of the Czech Republic, a post-communist state in Eastern Europe that joined the European Union, the main problems related to criminal prosecution are presented. As a result of the analysis, the key factors of insufficient prosecution for economic environmental crimes were identified, namely, in particular, high latency, low removal of registered suspicions, lenient punishment and ineffectiveness of criminal repression against corporations.

The unfortunate state of blaming this type of anti-terrorist acts is the basis of the reasons that lie in the basis of criminal law, criminology and the evil policy of the state. It has been established that the causes of malice in the Czech Republic in the sphere of foreign affairs are in the vicinity of it and the countries of the European Union, however, it is obvious that the high latency of the Czech Republic is equal to the countries of the EU. The head rank of this is the position of the sovereign administration, in order to be seen in the absence of evil. The negative role of the negative role of the lower social responsibility of the communities, as well as the presence of their activity, which is directly related to the initiatives of the investigation of anti-right actions, which is to block the serious environment. We are important

to accept both contractual approaches, as from the point of view of law-making, as from the point of view of the law, as from the point of view of the stosuvannia, as it would be positively influenced by the meaning of the factor. It has been established that the punishment for economic environmental crimes in the Czech Republic is not satisfactory. Improvements should be implemented at all levels: from amending legislation to strengthening responsibility for committing illegal acts. Penalties for the most serious environmental crimes should be comparable to the most serious economic crimes (property and tax crimes), i.e. with the possibility of imprisonment for a term of at least 2-10 years, which will pose a real threat of imprisonment.

Key words: economic crimes, environmental crimes, punishment, Czech Republic, European Union.

Постановка проблеми. Незважаючи на те, що Чеська Республіка за останні два десятиліття досягла значного прогресу в законодавчому захисті навколишнього середовища, кримінальне покарання за негативні явища, пов'язані з екологічними порушеннями, все ще залишається недостатнім. Це стосується, зокрема, екологічної злочинності, яка має економічний характер, тобто злочинів, наслідки яких, безсумнівно, є тяжкими. У той час як правопорушення фізичними особами або протиправна діяльність не в першу чергу заради економічної вигоди, як правило, задовільно караються адміністративною відповідальністю за проступки, економічні екологічні злочини караються мінімально.

Метою статті є оцінка ефективності кримінального покарання за економічні екологічні злочини в Чеській Республіці, включаючи застосування корпоративної кримінальної відповідальності. Дослідження на прикладі Чехії може дати цікавий погляд на те, наскільки успішно одна з посткомуністичних країн, яка стала частиною Європейського Союзу на початку 21 століття, впоралася з кримінальним захистом навколишнього середовища, або з якими проблемами вона стикається в цій сфері злочинності.

Аналіз джерельної бази дослідження питання базується на комплексному вивченні чеського кримінального законодавства, зокрема Кримінального кодексу Чеської Республіки (Zákon č. 40/2009 Sb.), наукових праць чеських правознавців (Й. Єлінек, П. Шамал, Т. Грживнач), офіційних звітів Міністерства внутрішніх справ та Міністерства навколишнього середовища Чехії, статистичних даних Чеської екологічної інспекції (ČIŽP), матеріалів судової практики Верховного суду Чеської Республіки, а також міжнародно-правових документів, ратифікованих Чехією, що стосуються боротьби з економічно-екологічними правопорушеннями, включаючи Директиви Європейського Союзу щодо кримінально-правової охорони навколишнього середовища.

Виклад основного матеріалу. Екологічний злочин не має загальноприйнятого визначення, що, безсумнівно, пов'язане з різними визначеннями кримінального та екологічного права в національних правових системах [15]. У всякому разі, він найчастіше і традиційно асоціюється з економічною злочинністю [3], хоча часто має вплив на безпеку і здоров'я [2, с. 286]. З цим можна погодитися в принципі, а точніше саме ця (найбільш значуща) частина екологічної злочинності буде цікавою, оскільки її вчинення не тільки спричиняє шкоду, яку важко виправити, але й приносить дуже значні (незаконні) прибутки винуватцям. Крім того, в межах Європейського Союзу екологічні злочини, які мають економічний аспект, ймовірно, часто переслідуються.

Варто зазначити, що екологічні злочини часто є транскордонними за своєю природою (незаконна торгівля тваринами та рослинами, що охороняються) або мають спільні елементи в межах ЄС [7, с. 70]. Таким чином, криміналізація екологічних злочинів, природно, має ознаки спільного законодавства ЄС, що особливо яскраво проявляється у покаранні юридичних осіб [1, с. 922]. Це очевидно, перш за все, з тексту ключової Директиви 2008/09/ЄС Європейського парламенту та Ради «Про кримінальний захист навколишнього середовища», яка зобов'язує окремі держави-члени включити до свого кримінального законодавства захист від частих та серйозних порушень навколишнього середовища (забруднення окремих компонентів навколишнього середовища, включаючи теозоновий шар, несанкціоноване поводження з відходами, хімічними речовинами та радіоактивними матеріалами, несанкціоноване захоронення на території дикої природи, що охороняється) [6].

Незважаючи на те, що кримінальне право має високий ступінь незалежності від європейського законодавства, сучасна форма кримінальної відповідальності в галузі охорони навколишнього середовища в Чеській Республіці є наслідком (пізнього) впровадження вищезазначених Директив. Таким чином, ключова поправка No 330/2011 створила окремий Розділ VIII до Кримінального

кодексу, який стосується виключно злочинів проти навколишнього середовища [6]. Це забезпечило задовільну законодавчу основу для криміналізації поведінки, яка серйозно загрожує окремим компонентам навколишнього середовища або навколишнього середовища в цілому. Під економічним злочином розуміють ненасильницьку злочинну діяльність особи, що займається підприємницькою діяльністю, метою якої є, хоч і опосередковано, отримання невинуватеної вигоди від майна або заподіяння майнової шкоди [5, с. 300].

Отже, якщо вищезазначена поведінка загрожує або завданню шкоди законному активу, що охороняється одним із кримінальних злочинів розділу VIII Кримінального кодексу, вона підпадає під поняття економічного екологічного злочину. Таким чином, наша увага зосереджена на злочинах, визначених у §§ 293–301 Кримінального кодексу. З точки зору чеського кримінального процесуального законодавства слід зазначити, що лише конкретні потерпілі особи мають можливість ефективно брати участь у кримінальному провадженні, тобто ознайомлюватися з матеріалами кримінальної справи, подавати клопотання про надання доказів або скарги на рішення поліційного. Разом з тим, у випадку господарського екологічного злочину таких осіб немає, що негативно впливає на покарання за екологічний злочин [19].

Загалом економічна злочинність має високий рівень латентності, що в першу чергу пов'язано з двома взаємодоповнюючими факторами: економічна злочинність часто не сприймається як незаконна, і існує свого роду хибна солідарність із злочинцем, навіть захоплення його персоною [4, с. 72]. На нашу думку, третій фактор високої латентності у випадку економічних екологічних злочинів часто є непрямим або, здавалося б, нульовим впливом на конкретних осіб. Це, звичайно, закладено в самій природі більшості екологічних злочинів, які переважно розуміються як захист загального блага.

В реальності, і в цьому полягає очевидний зв'язок з вищезазначеними факторами, це означає, що особа, якій заподіяно шкоду вищевказаними діями не звертається у відповідні органи. У цьому випадку: «ніякого розслідування злочину». Це підтверджується справами засуджених корпорацій: рішення Муніципального суду в Брно, справа No 2T127/2021 [12], рішення районного суду в Градец-Кралове, справа No 1T 9/2020 [9], рішення Районного суду в Новому Їчині, справа No 19T61/2021 [10], рішення Районного суду в Пісеку, справа No 2T82/2021 [11], рішення Районного суду Праги 10, справа No 29T 27/2014 [8], які показують, що кримінальні провадження зазвичай ініціюються органами державного управління (чотири рази державним адміністративним органом, двічі їхнім адміністративним органом і один раз поліцією; єдиний випадок був ініційований приватною організацією - Чеським орнітологічним товариством) [13, с. 180].

У дусі переважно економічного характеру екологічних злочинів, ця незаконна діяльність у Чеській Республіці розслідується відділами економічних злочинів поліції, які вже давно перевантажено порівняно із загальними кримінальними відділами. У зв'язку з латентністю злочинної діяльності це означає, що існує фактична відсутність розшукових дій підрозділами карного розшуку для виявлення злочинів. Як наслідок, кількість виявлених екологічних злочинів сповільнюється в довгостроковій перспективі. Прикладом цього є порівняння з Фінляндією, яка має вдвічі менше населення ніж Чехія, хоча і набагато більшу територію. Аналогічними фактами у Фінляндії було зареєстровано 433 кримінальні провадження щодо екологічних злочинів у період з 2015 по 2020 рік, тоді як у Чеській Республіці поліція розслідувала лише 107 випадків [17, с. 609].

Наведені причини злочинності є подібними між країнами і очевидно, що висока латентність у Чеській Республіці вища порівняно з країнами ЄС, головним чином пов'язана зі ставленням державної адміністрації, що відображається в нездатності виявляти злочини. Негативну роль відіграє також нижча соціальна відповідальність громадян, або відсутність у них активності, спрямованої на подання ініціатив щодо розслідування протиправних дій, що загрожують навколишньому середовищу.

За вищезазначеним високим рівнем виявлення економічних екологічних злочинів слідує низький рівень їх розкриття. Звичайно, існують проблеми, пов'язані з розслідуванням (складніших) економічних злочинів загалом – юридична складність, необхідність проведення експертиз, лояльність працівників, тощо [16, с. 245]. Проаналізувавши статистичні дані поліції, ми виявили три фактори: недостатня спеціалізація слідчих підрозділів поліції, прокурорів та судів; пасивність екологічних (неурядових) організацій; відсутність конкретної потерпілої особи.

Дійсно, у звіті ЄС про оцінку щодо практичної реалізації та функціонування європейської політики щодо запобігання та боротьби з екологічними злочинами рекомендується, серед іншого,

щоб Чеська Республіка розглянула «створення підрозділу екологічної поліції, який би слугував як платформою, так і підтримував і просував міждисциплінарний підхід до екологічних злочинів та був активним партнером на міжнародному рівні [6]».

Особливе занепокоєння викликає той факт, що за винятком одного випадку (спричинення смерті у зв'язку зі скиданням забруднюючої речовини з морського судна; це, звичайно, вкрай малоймовірно в контексті держави, що не має виходу до моря) жоден з екологічних злочинів, якими б серйозними не були наслідки, не вважається особливо серйозним злочином, тобто з верхньою межею позбавлення волі на найменше 10 років [14]: недостатній рівень злочинності також очевидний у порівнянні з сусідніми європейськими країнами, які за правилом дозволяють карати винного за серйозний екологічний злочин позбавленням волі на 10 або більше років [14].

Що стосується самих покарань за економічні екологічні злочини, то лише сім осіб були засуджені до безумовного позбавлення волі, з яких троє були засуджені до позбавлення волі на строк менше одного року і чотирьох та п'яти років, таким особам часто призначається умовне позбавлення волі. Ймовірно, це є наслідком того, що ми не дуже часто стикаємося з цими випадками на практиці та недооцінюємо серйозність екологічної злочинності. Це видається, що відсутність конкретної потерпілої особи, приватної, індивідуальної або державної, зменшує соціальну шкідливість дій правопорушника в його очах.

Це, безсумнівно, є відображенням низької загальної обізнаності про серйозність екологічних злочинів, що пов'язано з недостатнім засудженням винних [13, с. 185]. Суди, як правило, не відчують тиску з боку громадської думки, щоб змінити свій доброзичливий підхід. Таким чином, підсумовуючи, можна сказати, що кримінальні показники за економічні екологічні злочини є низькими (як у порівнянні з кримінальними показниками сусідніх країн, так і в порівнянні з іншими кримінальними злочинами в Кримінальному кодексі Чехії), а покарання в межах цих показників є непропорційно легким.

Покарання юридичних осіб, природно, «копіює» покарання фізичних осіб, тобто число юридично засуджених корпорацій обов'язково становить лише малу частину від загального числа осіб, покараних за екологічні злочини. Однак, якщо врахувати той факт, що незначні правопорушення, в основному пов'язані з діяльністю фізичних осіб, інтенсивно переслідуються як проступки, то кількість корпорацій, покараних за кримінальні правопорушення, має бути значно більшою.

Якщо ми замислимося над причинами, через які корпоративне покарання не має позначки в економічному екологічному злочині, ми знайдемо два набори причин, що перетинаються. Перша пов'язана з вищезазначеними причинами, через які покарання за цей злочин загалом є недостатнім (тобто висока латентність, низький рівень кліренсу та штрафні санкції), тоді як друга полягає в неточному спрямуванні на корпоративну кримінальну відповідальність. Загалом основною підставою для притягнення корпорацій до кримінальної відповідальності є покарання за злочинну діяльність бізнес-компаній [16, с. 245].

Під кримінальною політикою розуміється спосіб, за допомогою якого держава намагається контролювати злочинність у суспільстві за допомогою кримінального права, що в основному включає кримінальне законодавство та застосування кримінального законодавства правоохоронними органами [18]. Розбіжність між теорією (кримінальна політика) і практикою (фактичний рівень успішності кримінального покарання) яскраво проявляється в області екологічної злочинності.

На теоретичному та прокламаційному рівні серйозність цього виду злочину та вимоги європейського законодавства здаються достатніми для відображення державою, але наслідки кримінальних санкцій цьому не відповідають. Тим не менш, компетентні державні органи не надто переймаються тим, як підвищити ефективність кримінальних санкцій проти економічних екологічних злочинів. Схоже, що існує певне самозаспокоєння щодо інтенсивного застосування адміністративного покарання за правопорушення. Однак кримінальні репресії, є, на нашу думку, незамінним елементом у запобіганні та боротьбі з екологічними злочинами. Якщо ми додамо до цього той факт, що вищезазначений звіт про оцінку Європейського Союзу надає рекомендацію Чеській Республіці переглянути «баланс між адміністративним та кримінальним підходами до екологічної злочинності, щоб кримінальне законодавство могло повноцінно виконувати свою репресивну та стримуючу функцію у цій сфері» [2, с. 290], ми обов'язково робимо висновок, що держава повинна фундаментально переглянути свій підхід до екологічних правопорушень.

Логічне підпорядкування екологічної злочинності економічному злочину, про який йдеться у вступі статті, здається, призводить до того, що його затьмарюють більш часті та більш шкідливі та соціально небезпечні злочини проти власності чи корупція.

Висновки. Кримінальне покарання за економічні екологічні злочини в Чехії не є задовільним. Удосконалення мають впроваджуватися на трьох рівнях. Перш за все, потрібно змінити законодавство. Зменшення затримки та збільшення кількості виявлення цього злочину може бути досягнуто шляхом внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу, тобто шляхом надання дозволу екологічній асоціації, як представнику суспільного інтересу, брати участь у кримінальному провадженні з аналогічною здатністю потерпілої особи злочину. Покарання за найсерйозніші екологічні злочини мають бути порівнянними з найтяжчими економічними злочинами (майновими та податковими злочинами), тобто з можливістю позбавлення волі на строк не менше 2–10 років, що становитиме реальну загрозу позбавлення волі.

У зв'язку з висновком ЄС було б доцільно створити спеціалізовані підрозділи поліції, які б у тісній співпраці з органами охорони навколишнього середовища (особливо з Чеською екологічною інспекцією) займалися розслідуванням та роз'ясненням екологічних злочинів. Звідси має впливати певна спеціалізація прокурорів як контролюючих та правоохоронних органів, що безперечно зменшить латентність та підвищить кваліфікацію цих злочинів, а з огляду на підвищення якості доказів зменшить тривалість кримінальних проваджень.

Окреслені законодавчі зміни та спеціалізація відділів поліції та прокуратури є інструментами кримінальної політики, які б надіслали чіткий сигнал громадськості та відповідним державним органам про те, що (економічна) екологічна злочинність вважається серйозним антигромадським явищем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. J. Braithwaite. Maximum accountability with minimally sufficient punishment. *J. Corp. Law*, vol. 47 (4) (2022), pp. 911–936.
2. Brandtner. Trestní odpovědnost právnických osob za trestné činy proti životnímu prostředí a Gřivna, H. Šimánová (Eds.), *Deset let trestní odpovědnosti právnických osob v České republice: pohledy zpět i vpřed: sborník příspěvků z konference pořádané PF MUNI a UOČR dne 23. září 2021*, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, Plzeň (2021), pp. 284–295.
3. K.F. Brickey. *Environmental crime: law, policy, prosecution* Wolters Kluwer, Austin (2008). https://www.polac.cz/g2/view.php?inf_stud/kata23.
4. M. Damohorský. Bílá místa českého trestního práva z pohledu ochrany životního prostředí J. Tlapák Navrátilová, I. Galovcová (Eds.), *Pocta Jiřímu Jelínkovi*, Leges, Vydání první Praha (2020), pp. 67–74.
5. M. Dvořák. Specifics of the investigation of environmental crimes committed by corporations T. Gřivna, H. Šimánová (Eds.), *Ten years of criminal liability of corporations in the Czech Republic: looking back and forward: proceedings of the conference organized by PF MUNI and UOČR on 23 September 2021*, Aleš Čeněk Publishing House, Plzeň (2021), pp. 296–320.
6. Practical implementation and functioning of European policies to prevent and combat environmental crime» – Report on the Czech Republic (2018). Council of the EU (2018). <https://www.mvcr.cz/clanek/prevence-a-potirani-trestne-cinnosti-souvisajici-s-odpady.aspx?q=Y2hudW09Mg%3D%3D>.
7. E. Hamman, R. Walters, R. Maguire *Environmental Crime and Specialist Courts: the Case for a 'One-Stop (Judicial) Shop' in Queensland* *Curr. Issues Crim. Justice*, 27 (1) (2015), pp. 59–77.
8. Judgment of the District Court for Prague 10, Case No. 29T 27/ 2014.
9. Judgment of the District Court in Hradec Králové, Case No. 1T 9/ 2020.
10. Judgment of the District Court in Nový Jičín, Case No. 19T 61/ 2021.
11. Judgment of the District Court in Písek, Case No. 2T 82/ 2021.
12. Judgment of the Municipal Court in Brno, Case No. 2T 127/ 2021.
13. M.J. Lynch. Punishing environmental offenders: criminal environmental sentencing in Louisiana, 2004-2014. *J. Crime. Justice*, 45 (2) (2021), pp. 171–188.
14. L. Paddock, D. Qun, J.L. Kotzé, L.D. Markell, J.K. Markowitz, D. Zaelke (Eds.), *Compliance and Enforcement in Environmental Law*, Edward Elgar Publishing (2011).

15. E. Pauku. Environmental crime in a welfare state - a case study on the prosecution of environmental crimes in Finland 2015–2020. *Int. J. Comp. Appl. Crim. Justice* (2022).
16. G.F. Perilongo, E. Corn. The ecocrime directive and its translation into legal practice: EU green offences and their impact at national level according to the results of a recent survey. *New J. Eur. Crim. Law*, 8 (2) (2017), pp. 236–255.
17. I.P. Sahramäki, T.T. Kankaanranta. Regulatory voids in the prevention of environmental crime in Finland, 20 (2) (2021), pp. 604–625.
18. Scheinost, M. a kol. (2021). Analýza trendů kriminality v České republice v roce 2020. http://www.ok.cz/iksp/docs/470_Analyza_trendu_kriminality_v_Ceske_republice_v_roce_2020.pdf.
19. Summaries of offences recorded by the Ministry of the Environment, 2023. Summaries of offences recorded by the Ministry of the Environment. https://www.mzp.cz/cz/resortni_statistika.